

pohľady na otázku všestranne rozvinutej osobnosti predovšetkým tým, že zameriava svoju pozornosť na sociálno-politický aspekt tohto problému a z hľadiska teórie vedeckého komunizmu ukazuje na metodologické možnosti (systémovo-historický a systémovo-

-funkčný prístup) zmocňovania sa tejto zložitej otázky. Za pozitívny prínos monografie možno považovať i autorovu snahu o ujasnenie a vymedzenie pojmového aparátu tohto problému.

Barbora Hlavová

K OTÁZKAM SOCIALISTICKEJ OSOBNOSTI

Socializmus a osobnosť (zborník). Nakladateľstvo Svoboda, Praha 1981, 353 s.

Necelé dva roky po vydaní originálu práce *Socializm i ličnost* v Moskve 1979 dostáva sa do rúk nášho čitateľa i jej český preklad vydaný v edícii Socializmus: Zkušenosti, problémy, perspektivy nakladateľstvom Svoboda v Prahe. Tento záslužný edič-a prekladateľský čin prichádza práve v dobe, v ktorej „dopyt“ po vedeckých prácach prinášajúcich nové výsledky spoločenskovedného výskumu osobnosti, jej formovania sa v podmienkach socializmu, má stále stúpajúcu tendenciu.

Autorský kolektív pomerne rozsiahlej práce, ktorá má viac ako 350 strán a člení sa do šestnástich logicky a tematicky ucelených kapitol, tvoria poprední marxistickí teoretici z krajín socialistického spoločenstva. Ako poznamenáva vedúci autorského kolektívu L. M. Archangelskij, v práci je zdôraznená súvislosť ekonomických, politických, právnych, duchovných, vrátane etických, estetických a iných vzťahov, ktoré sú sociálnym základom rozvíjania čít nového človeka a ktorých súhrn tvorí hranice všestranného rozvoja osobnosti s takými faktormi, ktoré určujú súčasný charakter socialistickej spoločnosti, t. j. s vedeckotechnickou revolúciou, duchovnou kultúrou, so socialistickým kolektívom, s voľným časom. Okrem toho sa práca zaoberá skúmaním logiky vedeckého prístupu k predmetu poznania, v tom-

to prípade osobnosti. V súvislosti s tým je v publikácii venovaná pozornosť takým základným problémom marxistickej teórie osobnosti, ako je podstata osobnosti, determinácie jej duchovného sveta a činnosti.

Ústrednou myšlienkou práce je téza o sociálno-historickej determinácii osobnosti človeka. Správne pritom však autori práce poznamenávajú, že osobnosť človeka nie je len pasívnym historicko-sociálne podmieneným produktom spoločenských vzťahov a kultúry, ale že je i ich subjektom. To znamená, že autori zborníka chápu problém sociálnej determinácie osobnosti novým spôsobom, v ktorom plne rešpektujú dialektiku spätnej väzby medzi osobnosťou a jej vonkajšími i vnútornými faktormi, podieľajúcimi sa na jej formovaní s prihliadnutím na sociálnu podmienenosť „vnútorných“ psychických mechanizmov determinácie osobnosti. Takéto chápanie podstaty sociálnej determinácie osobnosti sa vinie ako červená niť celou publikáciou a zároveň sa stáva metodologickým základom analýzy množstva dôležitých problémov rozvoja osobnosti. Vychádzajúc z tejto platformy, resp. metodologického postulátu, autorský kolektív v práci dáva odpoveď i na rad otázok spätých s kreáciou podmienok formujúcich osobnosť.

Druhým základným metodologickým postulátom práce je téza o neustá-

lom zdokonaľovaní socialistickej osobnosti, t. j. procesuálne chápanie formovania socialistickej osobnosti. Tieto myšlienky sa podrobnejšie rozvídzajú najmä v prvých kapitolách práce. Uvažuje sa tu o problémoch vymedzenia osobnosti (problém filozofickej definície osobnosti). Osobnosť sa chápe ako jednota individuálneho a sociálneho v človeku. Správne sa tu konštatuje, že marxisticko-leninský filozofický prístup k vymedzeniu osobnosti je odlišný od prístupu špeciálnych vied a že filozofia prístupuje k osobnosti ako k historicky konkrétnej individuálnej celistvosti zaoberajúcej sa praktickou činnosťou a vystupujúcou v úlohe subjektu poznania a vývoja spoločnosti.

Dostatok priestoru venovali autori práce i subjektovo-objektovým otázkam človeka-osobnosti a sociálneho prostredia, opierajúc sa najmä o diela klasikov marxizmu-leninizmu, v tomto prípade konkrétne o *Rukopisy Grundrisse* K. Marxa. Dochádzajú k záveru, že človek je nielen produktom, ale i tvorcom spoločenského vývoja, subjektom i objektom historického procesu, a že základná štruktúra typu osobnosti je vždy určená zodpovedajúcou triednou a sociálnou diferenciaciou spoločnosti. Ako metodologický princíp pre pochopenie typických čŕt rozvoja osobnosti, umožňujúci poznať podstatu tohto rozvoja, si autori zvolili princíp „praktickej ľudskej činnosti“. (s. 29)

V ďalšej časti práce sa stretávame s problematikou sociálnej determinácie a aktivity osobnosti, prezentuje sa tu zásadne marxistické chápanie determinácie osobnosti i sociálno-psychologické „mechanizmy“ aktivácie osobnosti. Autori sú si veľmi dobre vedomí rozsiahlosti a náročnosti problematiky, a preto sa cielene zamerali len na niektoré vybrané otázky, najmä na vzťah autonómnosti a adaptácie osobnosti a sociálneho prostredia a doka-

zuju, že formovanie nového človeka nie je priamočiarym automatickým, bez problémov prebiehajúcim procesom, bez ťažkostí a vnútorných rozporov. A dodávajú, že do tohto procesu vstupujú i intervenčné premenné veličiny z prostredia osobnosti, ako sú rôzne reziduálne prežitky, vplyv nepriateľskej propagandy a pod., ktoré v tomto procese pôsobia niekedy rušivo, môžu vyvolávať rozpory a kolízie vo vedomí. Takáto reálna reflexia však nevedie k pesimizmu, ale naopak, v práci sa veľmi zápalisto argumentuje, že tieto vplyvy nie sú fatálnymi a že nie sú neeliminovateľnými. K tomuto problému sa v práci ďalej poznamenáva, že: „Najvyšším cieľom socialistickej spoločnosti je všestranný rozvoj osobnosti, utváranie jej schopnosti byť subjektom spoločenského vývoja a nie pasívnym objektom sociálnych vplyvov.“ (s. 46)

V nasledujúcej kapitole venovanej najmä vytypovaniu čŕt socialistickej osobnosti sa zdôrazňuje najmä nezastupiteľná úloha konkrétne historického prístupu vo vedeckom chápaní nového typu osobnosti a upozorňuje sa na to, že vo vedeckej literatúre sa ešte často rozvoj socialistickej osobnosti vyvodzuje nie z reálneho historického procesu, ale z jej normatívnych typov. Táto časť práce je podnetná práve tým, že autori v nej formulujú typické sociálne charakteristické vlastnosti a znaky socialistickej osobnosti. V týchto súvislostiach sa výstižne ukazuje na to, že z filozofického hľadiska pri určovaní uvedených vlastností a znakov socialistickej osobnosti sa jej vnútorná štruktúra nesmie chápať ako prostý súhrn jednotlivých čŕt, ale ako celostný obraz, ako dialektická jednota, v ktorej sú spojené rôzne, často rozporné vlastnosti do jedného celku. Medzi najvšeobecnejšie sociálne črty a vlastnosti osobnosti, ktoré charakterizujú sociálnu aktivitu nového človeka, sa radia

najmä „sloboda“ a „zodpovednosť“ (zvlášť sú analyzované v kapitole 9), „práca pre spoločnosť“, „zmysel života“, „kolektivismus“, „jednota vlastenectva a internacionalizmu“ a „humánnosť“. Na problematiku analýzy črt osobnosti sa v práci nadväzuje ďalej otázkami formovania potrieb socialistickej osobnosti, ktoré sú už však riešené skôr v ekonomickej ako filozofickej rovine, čo však je v celkových intenciách práce ako interdisciplinárneho zborníka. Cenné sú tu najmä komparatívne hodnotenia uspokojovania životných potrieb ľudí v krajinách RVHP, čo výrazne dokumentuje sústavný rast uspokojovania základných i vyšších potrieb človeka.

Na otázku, aký vplyv majú procesy vedecko-technickej revolúcie na formovanie a rozvoj socialistickej osobnosti, autori práce dávajú odpoveď v piatej kapitole zborníka, venujú tu pozornosť kategóriám charakteru a obsahu práce, spoločenskej forme práce, ich vývoju v podmienkach socializmu, pričom jednotu formy a obsahu práce chápú ako jej charakter. Veľmi správne a marxisticky zásadne sa ukazuje na to, že buržoázni technokraticky orientovaní teoretici zámerne prehliadajú skutočnosť, že zmeny v charaktere a obsahu práce v socialistickej spoločnosti nie sú len a iba dôsledkami rozvoja vedy a techniky (technický fetišizmus, napr. Fourastieho), ale sú utvárané celým komplexom sociálnych, organizačných, politických, ideologických a kultúrnych opatrení spoločnosti. (s. 112)

Vzťahu osobnosti a kultúry je v práci venovaná samostatná kapitola. V centre jej pozornosti stoja hlavné smery pôsobenia socialistickej kultúry na utváranie všestrannej a harmonicky rozvinutej osobnosti. Analyzujú sa tu najmä podmienky formovania všestranne rozvinutej osobnosti, medzi ktoré sa radia i kultúra práce a výroby, pri-

čom kultúra výroby zahŕňa v tomto chápaní kultúru samotného výrobného procesu, kultúru pracovného prostredia a pracovných podmienok, ako aj kultúru samotných pracovníkov — účastníkov výrobného procesu. Tieto prvky, ako sa na to v práci ukazuje, sú však v reálnom pracovnom procese nerozborne späté, ich vyčlenenie je možné len v abstrakcii, ako sa o tom uvažuje na str. 241.

Sociologicky „ladená“ je tá časť zborníka, ktorá pojednáva o spoločenskej aktivite osobnosti, kde sa autori bližšie zaoberajú spoločenskou aktivitou pracujúcich, zdrojmi jej rozvoja, najmä rozvoja spoločenskej aktivity osobnosti v podmienkach socializmu. Pozornosť sa tu venuje nevyhnutnej analýze pojmov, ako sú aktivita, iniciatíva, činnosť, rozlišujú sa tu dve formy spoločenskej aktivity — vnútorná a vonkajšia, pričom pojem iniciatívy odráža ich jednotu — prechod od vnútornej aktivity k aktivite reálnej ako skutočnému fenoménu. (Na tomto mieste sa v práci oboznamujeme i s výsledkami konkrétneho sociologického výskumu, cieľom ktorého bolo priniesť údaje o charaktere a úrovni rozvoja pracovnej aktivity robotníckej mládeže Čeljabinskej oblasti. Súčasťou tohto výskumu bolo i vypracovanie interesantnej škály typológie spoločenskej aktivity).

V zborníku *Socializmus a osobnosť* sa neobišli ani otázky estetického rozvoja socialistickej osobnosti, v tejto súvislosti sa však upozorňuje, že ich je potrebné skúmať v spojitosti s reálnymi spoločenskými problémami komunistickej výstavby a ďalej, že estetický rozvoj osobnosti sa nemôže chápať ako výchovný proces nezávislý od duchovného oslobodenia pracujúcich, od vzostupu ich kultúry a odhaľovania tvorivého potenciálu každého človeka — to je i hlavná zásada straníckej politiky v oblasti estetického rozvoja

más od počiatku socialistickej revolúcie. [s. 38]. V tejto časti zborníka sa analyzujú a skúmajú hlavné zvláštnosti estetického rozvoja osobnosti v súčasných podmienkach socialistickej spoločnosti, ako aj celkový kultúrny význam estetického rozvoja osobnosti, rastúca funkcia „estetického faktoru“, miesto a úloha umenia v spoločenskom živote, v procese výchovy osobností a iné.

Proces formovania osobnosti socialistického človeka sa v marxisticko-leninskej teórii chápe ako multidimenzionálny a multikauzálny jav, ktorý vyvoláva množstvo ďalších sociálnych väzieb, ktorými však je do istej miery spätne podmienený a uplatňujú sa v ňom viaceré závislosti typu: osobnosť—spoločnosť, osobnosť—prostredie. Vychádzajúc z uvedeného i z toho, že nie je možné v marxisticko-leninskej teórii sledovať proces formovania osobnosti socialistického človeka sui generis vo vákuu, bez toho, aby sme nezamerali pozornosť na vysoko dôležitý-kreačný faktor, ktorý predstavuje sociálne prostredie (v širšom chápaní spoločnosť, v užšom sociálne mikroprostredie — kolektív), venovali autori zborníka priestor adekvátny závažnosti problému vzťahov párových kategórií — osobnosť — kolektív. Ide najmä o kapitoly 8, 12, 14, 15, kde sa skúmajú a rozoberajú z rôznych aspektov (najmä výchovy) interakcie osobnosti a kolektívu, funkcie pracovného kolektívu pri adaptačných a sociálizačných procesoch individua, ďalej úlohy a možnosti pracovného kolektívu pri výchove, sebavýchove a formovaní osobnosti, formy a ciele pôsobenia kolektívu na osobnosť pri vytváraní hodnotového a normatívneho systému atď. Tu sa žiada upresniť, že pojem seba výchovy sa v práci neanalyzuje z čisto pedagogického aspektu, ale ťažisko je na filozoficko-etickom prístupe k problematike osobnosti, kde sa seba vý-

chova chápe ako dôležitá stránka sebarozvoja osobnosti.

Z aspektu ďalšieho rozvoja vedeckej teórie socialistického kolektívu majú v práci veľký význam najmä poznatky viažúce sa k dialektike kolektívu a osobnosti. „Analýza vzájomného vzťahu kolektívu a osobnosti, opierajúca sa o dialektický princíp odhalenia podstaty jednej kategórie (kolektív) prostredníctvom podstaty druhej párovej kategórie (osobnosť), umožňuje hlbšie pochopiť špecifickosť ideovo-výchovnej funkcie kolektívu. Ani kolektív, ani osobnosť nie sú izolované, ale dialekticky vzájomne späté podstaty. Základom univerzality ľudskej podstaty a neobmedzenosti jej rozvoja je jednota nielen prírodného a sociálneho, objektívneho a subjektívneho, ale aj individuálneho a spoločenského. Najvyšším výrazom tejto jednoty je kolektivizmus, ktorý je súčasne i kritériom rozvinutej individuality.“ (s. 293) Z toho vyplýva pre autorov práce správny výsledok, že kolektív neplní funkciu bariéry pre tvorivú individualitu a osobnosť subjektu, ako sa to pokúšajú dokazovať buržoázni teoretici (napr. M. Buder), ale naopak, vytvára podmienky pre ich rozvoj.

V kapitole *Právne základy postavenia a činnosti osobnosti za socializmu* sa bližšie rozoberá pojem právneho statusu osobnosti, vymedzujú a definujú sa práva a slobody osobnosti v socialistickej spoločnosti v konfrontácii s postavením človeka buržoáznej spoločnosti a neopomína sa ani analýza právnych povinností a zodpovedností osobnosti v socializme. Zvlášť sa rozoberajú práva a slobody osobnosti v Sovietskom zväze, zakotvené v novej ústave ZSSR z r. 1977.

Záverečná časť zborníka je venovaná kritike buržoázných špekulácií a revizionistických „teórií“ o postavení osobnosti v socialistickej spoločnosti. Upozorňuje sa tu na to, že i problema-

tika osobnosti, jej rozvoja, formovania a perspektív v podmienkach spravodlivého sociálneho systému — socializmu sa stáva predmetom „úvah“ a „analýz“ buržoázných teoretikov a slúži ako nástroj boja buržoáznej ideológie proti marxizmu-leninizmu a marxistickej teórii osobnosti. Veľmi výstižne sa ukazuje v tejto kapitole na to, že buržoázni ideológovia a revizionisti sa snažia pripísať na vrub socialistickému kolektivismu všetky negatívne javy, ktoré sú v skutočnosti vlastné kapitalizmu, ako napríklad štandardizácia, nivelizácia osobnosti, konformizmus, odcudzenie, reglementácia konania a myslenia osobnosti, ktoré znižujú človeka na púheho vykonávateľa sociálnych rolí atď. Veľmi podnetné myšlienky sa nachádzajú i v tej časti záverečnej kapitoly, kde sa kriticky hodnotí pokus buržoázných teoretikov prekrucovať Marxove učenie o odcudzení a interpretovať ho v duchu existencionalizmu. V tomto zmysle preto túto kategóriu odtŕhajú od konkrétnych spoločenských vzťahov a modifikujú ju v akúsi večnú a nemennú kategóriu, vyjadrujúcu podmienky ľudského bytia v akejkolvek spoločnosti. V prácach týchto v podstate apologé-

tov kapitalizmu sa socializmus označuje ako „odcudzená spoločnosť“, v ktorej sa odcudzenie nielenže neprekonáva, ale naopak zosiluje a vznikajú, vytvárajú sa v ňom vraj jeho nové formy. Správne a veľmi výstižne autori práce k tomuto poznamenávajú, že tieto pokusy a snahy „využívať“, dodajme skôr zneužívať pojem odcudzenia na charakterizovanie socialistických pomerov slúži na zakrývanie základného rozporu súčasnej epochy — rozporu medzi kapitalizmom a socializmom a na funkčné zamieňanie tohto rozporu iným, akoby existujúcim medzi humanizmom a vedecko-technickým pokrokom, medzi humanizmom a plánovaním, medzi humanizmom a spoločenskými inštitúciami atď. (s. 336)

Záverom možno povedať, že zborník *Socializmus a osobnosť* skutočne predstavuje obsahovo a štruktúrne ucelenú prácu, ktorá je prínosom pre marxistický spoločenskovedný front a svojím skoro až encyklopedickým záberom splní požiadavky odborníkov — vedeckých pracovníkov rôznych spoločenskovedných disciplín, zaoberajúcich sa problematikou osobnosti.

K. Kollár

KOMPLEXNE O AKTUÁLNYCH PROBLÉMOCH SOCIALISTICKÉHO VĚDOMIA

J. MUŽÍK a kolektív: Dialektika formování socialistického vědomí. Praha 1981, 439 s.

Predmetom záujmu, ktorý v oblasti spoločensko-politickej a teoretickej aktivity vystúpil za posledné obdobie markantne do popredia, je problém vedomia socialistickej spoločnosti, konkrétnejšie socialistického uvedomenia. Tento záujem zrejme vyvolalo určité napätie, ktoré existuje a pociťuje sa vo vzťahu medzi ekonomickým

základom súčasnej socialistickej spoločnosti a sférou jej duchovného života, ako aj následným zákonitým vynorením sa subjektívneho faktora ako momentu, ktorý v súčasnosti reálne a podstatne zasahuje do procesu jej vývoja.

V teoretickej podobe sa tento pohyb zaznamenáva diferencovaním a